

ՂԱԶԱԽՍՏԱՆԻ ԱԶԳԱՇԻՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐԸ

Ներածություն

Խորհրդային Միության փլուզումից հետո Ղազախստանը մուտք գործեց բազմաբևեռ կերպափոխումների ժամանակաշրջան: 1991 թ. դեկտեմբերի 16-ին Ղազախստանի անկախության հռչակմամբ կոմունիստական կուսակցության առաջին քարտուղար Նորսուլթան Նազարբաևը դարձավ նորանկախ երկրի առաջին նախագահը: Ղազախստանը անկախությունից ի վեր կանգնած է հետխորհրդային քաղաքակրթական մարտահրավերներին համարժեք պատասխան տալու խնդրականի առջև: Այս առումով Նազարբաևի վարչակարգի քաղաքականությունը շրջադարձային նշանակություն ունեցավ ղազախական ժողովրդի ինքնագիտակցության և իբրև ազգ կայացման գործում: Նազարբաևը Ղազախստանը տարավ վարչական, քաղաքական, հասարակական և տնտեսական լայնածավալ վերափոխումների ուղիներով, որի լեգիտիմությունը ձևավորվում է նրա խարիզմայի շուրջ, և այդ վերափոխումների վերջնական նպատակը հետխորհրդային ազգաշինության կարևոր գործընթացն էր:

Հոդվածում փորձ է արվում ներկայացնել Ղազախստանի հետխորհրդային ազգաշինությանը վերաբերող մի քանի առանցքային առանձնահատկություններ: Նազարբաևի նորարարական քաղաքականությունները ներկայացվում են իբրև քաղաքակրթական ճիգ՝ ուղղված հետխորհրդային բոլոր հասարակություններում առկա և արդի հիմնախնդրի լուծմանը՝ հետխորհրդային ազգային ինքնության ձևավորմանը: Նպատակին հետամուտ՝ անդրադարձ է կատարվում Նազարբաևի վարչակարգի լեզվական,

քաղաքաշինական՝ մասնավորապես մայրաքաղաքի տեղափոխման, և պետական խորհրդանիշների վերափոխման քաղաքականություններին: Հատկանշական է մահմեդական Ղազախստանի բազմաէթնիկ հասարակության պարագայում ազգային և համադազախստանյան ինքնության նոր կերպի ուրվագծման քաղաքականությունները: Միջէթնիկ ներդաշնակցային հարաբերությունների դազախստանյան հարացույցի ինքնատիպությունը նրա՝ արմատական դրսևորումներից հրաժարվելու և տարբեր էթնիկ ընդհանրությունները մեկ հավաքական գաղափարի շուրջ համախմբելու իրողության մեջ է: Ուստի, այս համապատկերում փորձ է կատարվում ներկայացնել Նազարբաևի վարչակարգի քաղաքականության քաղաքացիական և էթնիկ ազգաշինական առանձնահատկությունները: Հասկանալու համար միջէթնիկ ներդաշնակցային համակեցության յուրահատկություններն անհրաժեշտ է դիտարկման ենթարկել պետական կառույցների՝ էթնիկ հարաբերությունների կառավարման և վերահսկման մեխանիզմները: Միջէթնիկ խաղաղ գոյակցության գործում առանցքային դեր ունի *Ղազախստանի ժողովրդի ասամբլեան*, որի կարևորագույն գործառույթներից է առկա էթնիկ խմբերի շրջանում մշակութային և քաղաքական տարածությունների տրամադրմամբ բավարարվածության ձեռքբերման իրողությունը:

Լեզվաքաղաքականություն ազգային ինքնության ճանապարհին

Նազարբաևի վարչակարգն ըստ էության կանգնած է քիչ թե շատ բարդ քաղաքական և հասարակական որոշումների առջև. ազգաշինության գործընթացի համատեքստում կառուցել միջհասարակական ներդաշնակցային հարաբերություններ 130 էթնիկ և 17 կրոնական խմբերի միջև¹: Այս համապատկերում ազգաշինության առաջին իսկ օրերից բազմաէթնիկ հասարակությունում անհրաժեշտություն առաջացավ փոխարինել *ռուսները՝ առաջինը հավասարների մեջ* ընկալումը *ղազախները՝ առաջինը հավասարների մեջ* ընկալումով: Սրա համար նախ և առաջ անհրաժեշտ էր դազախական ազգային ինքնության ձևավորման համապատկերում ստեղծել ընդհանրական ինքնության զգացողություն: Վերջինիս իրագործման ճանապարհին անհրաժեշտ էր լուծել դազախներեն լեզվի հանրայնացման խնդիրը: Անգամ ան-

¹ Address by the President of the Republic of Kazakhstan, Leader of the Nation, N. Nazarbayev, Strategy “Kazakhstan-2050”: new political course of the established state, (2012).

կախության հաստատումից ի վեր ղազախների մեծ մասը խոսում էր և նախընտրում էր խոսել ռուսերեն: Ռուսերեն լեզվի ժառանգությունը ստեղծեց մի շարք հասարաքաղաքական դժվարություններ Ղազախստանի ազգաշինության գործընթացների համար: Լեզվամտածողությունը կարևոր է ինքնության և ձևավորման, և այլակերպման գործերում: Ինչպես Լյուդվիգ Վիտգենշտեյնն է նկատում *սոցիումը լեզվական խաղերի* միջավայր է², և ղազախական հասարակության մի շարք հասարակական, մշակութային և քաղաքական հիմնախնդիրների պատասխանը ընկած է տվյալ սոցիումի լեզվական ուսումնասիրությունների հիմքում: Խորհրդային լեզվաքաղաքականության հետևանքով ռուսերեն լեզվին շնորհվել էր քաղաքային և քաղաքական լեզվի կարգավիճակ, այնինչ ղազախներնը մարգինալացվելով վերածվել էր կենցաղային լեզվի: Ռուսերենը՝ իբրև «կայսերական» լեզու, դարձել էր ղազախական հասարակության ստորադասման կարևոր ցուցիչներից մեկը: Ասվածի լավագույն ապացույցը Կենտրոնական Ասիայի հասարակություններում գոյություն ունեցող «մանկութիզմի»³ մասին դիսկուրսն էր: Այս համատեքստում, օգտագործելով հետզադուբատիրական տեսության շրջանակը, մենք կարող ենք համեմատական զուգահեռներ տանել Կենտրոնական Ասիայի «մանկութիզմի» և աֆրիկյան «սևականության» միջև: Երկու պարագայում էլ այդ եզրերը որպես ինքնութենական բացասականություն ներկայացնող իրողություններ ներմուծվել են գաղութարարների կողմից: Նոր ինքնության ձևավորման համար անհրաժեշտ է դառնում արմատախիլ անել այն բոլոր բացասականությունները, որոնց պատճառով հասարակության անդամներ

² Sֆն Gordon Hunnings. The World and Language in Wittgenstein's Philosophy, Suny Press, 1988:

³ Այս եզրը սկզբնապես օգտագործվել է դոլըզ գրող Չինգիզ Այթմատովի՝ «Եվ դարից երկար ձգվում է օրը» աշխատությունում՝ ներկայացնելու համար սեփական պատմության, լեզվական և մշակութային ինքնությունը կորցրած անհատին: «Մանկութիզմ» եզրը մեծապես օգտագործվում է ղազախ ազգայնա-կանների կողմից՝ մատնանշելու համար իրենց մշակույթն ու լեզուն կորցրած ռուսախոս ղազախներին: Sֆն Aitmatov, C., The Day Lasts More Than a Hundred Years, Bloomington, Indiana. USA and Canada: Routledge, 1998, p. 50-51 և Rashmi Doraiswamy, The Post-Soviet Condition: Chingiz Aitmatov in the '90s, Aakar Books, 2005: Միջինասիական հասարակություններում ղազախական մանկութիզմի մասին դիսկուրսն այն մասին էր, որ ԽՍՀՄ-ը շեշտը դնում էր հենց Ղազախստանին տեխնոլոգիապես զինելու վրա: Ստեղծելով բազմաթնիկ և նոր տեխնոլոգիաներով հարուստ երկիր՝ խորհրդային իշխանությունը Ղազախստանին վերածեց Կենտրոնական Ասիայի առաջատար պետության՝ հակակշռելու համար տարածաշրջանի՝ մահմեդական քիչ թե շատ միատար պետություններին, հատկապես Ուզբեկստանին:

րը մեկը մյուսի հանդեպ կարող են դրսևորել գերազանցության զգացողություն: Այս առումով, «մանկուրտիզմը» կարող է վերածվել նոր ինքնության ձևավորման դրական աղբյուրի: Ֆրանսիացի պոստգաղութատիրության տեսության ներկայացուցիչ էմե Սեզերը իր՝ «Դիսկուրս գաղութատիրության մասին» գրքում գտնում է, որ սևերը եվրոկենտրոնական եզրի՝ *նեգրի* ապակառուցմամբ կարող են իրենք իրենց համար ստեղծել նոր ինքնություն⁴: Այսպիսով՝ մանկուրտիզմը ղազախական ազգային ինքնության ձևավորման յուրահատուկ մեխանիզմի է վերածվում, քանզի ապակառուցելով ռուսականությունը՝ ղազախները կփոշիացնեն հասարակության մեջ գոյություն ունեցող *մաքուր* և *ռուսականացված* ղազախ հասկացությունները: Փաստորեն կարելի է եզրակացնել, որ ինքնությունը բնական իրողություն չէ, այլ ինչպես Անդերսոնն է նկատում՝ պատումների միջոցով ստեղծված «երևակայական հանրույթ»⁵: Ինքնությունները ստեղծվում և վերարտադրվում են պատումների (ազգային) և դիսկուրսների միջոցով, սակայն և՛ ցարական, և՛ խորհրդային ռեժիմների ժամանակ ղազախական ինքնության ձևավորման ընթացքում ղազախական ազգային պատումները դուրս էին մնացել ինքնութեանական գործընթացներից: Այդուամենայնիվ, ազգային պատումների և ղազախերենի օգնությամբ ազգային ինքնության կառուցումը թերևս բավականին երկար տևողության նախագիծ է, որի կարևորությունը ընկալվում է ներկայիս նախագահ Նազարբաևի վարչակարգի կողմից:

Նազարբաևի լեզվական քաղաքականությունը՝ ղազախերենի հանրայնացումը, ղազախալեզու կրթությունը և այբուբենի կիրիլիցայից լատինականի անցումը⁶, համարվում է այդ երկար տևողությամբ մեծ նախաձեռնության սկիզբը: Հաշվի առնելով ղազախերենի լուսանցքային կարգավիճակը և ղազախականացման խնդրի արդիականությունը՝ Նազարբաևը «Ղազախստան 2050» ռազմավարությունում, ղազախական լեզուն համարելով ազգի հոգևոր կորիզ, շեշտը դնում է ղազախերենի քաղաքային միջավայր տեղափոխելու, գիտական բառապաշարի հարստացման և միջէթնիկ հաղոր-

⁴ Aimé Ce'saire, *Discourse on colonialism*, J. Pinkham, Trans., New York: Monthly Review Press, 2000.

⁵ Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London: Verso Press, 2006, pp. 208-209.

⁶ Donnacha Ó Beacháin, Rob Kevlihan, *State-building, Identity and Nationalism in Kazakhstan: Some Preliminary Thoughts*. Centre for International Studies, Dublin City University, Working Papers in International Studies, No. 1. 2011.

դակցության լեզվի վերածելու վրա⁷: Ղազախերեն լեզվի զարգացումն իբրև էթնիկ ինքնության խորհրդանիշ վկայում է պետության ղազախականացման գործընթացների մեկնարկի մասին⁸: Ըստ էության՝ Ղազախստանը կանգնած է *ղազախական* ինքնության նոր հարացույցի մշակման մարտահրավերների առջև: Մարտահրավերներ, որոնց համարժեք պատասխանը կլինեք պաշտոնական գրագրությունը, պետական կառույցների աշխատանքային լեզուն, հանրային և համալսարանական կրթական գործընթացներն ազգային լեզվով կազմակերպելու հնարավորությունը:

Չնայած անկախության առաջին տարիներին Նազարբաևի՝ ռուսերենի խթանմանը միտված քաղաքականությանը՝ նա ամենաբարձր մակարդակով աջակցում էր հասարակությունում ղազախերենի տարածման առաքելությամբ զբաղվող «*Ղազախ Թըլը Քոդամ*» (*Ղազախական լեզվի հասարակություն*) ոչ պաշտոնական կազմակերպությանը⁹: Այս կազմակերպության անդամները, լինելով մտավորականներ և հանրային դեմքեր, շեշտում էին ղազախերենի պետական կարգավիճակի շնորհմամբ ռուսական գաղութային լեզվի հակազդման կարևորությունը¹⁰: Բնականաբար ճարտասանական (ռիտորիկայի) տիրույթում նման դրսևորումը խթանիչ ազդեցություն ուներ ղազախականացման գաղափարների վրա: Սակայն հաշվի առնելով ռուսականության կարգավիճակով պայմանավորված հնարավոր ներհասարակական անկայունության ռիսկերը՝ Ղազախստանի իշխանությունը 1995 թ. ընդունեց նոր սահմանադրություն, որի 7.2 հոդվածը սահմանում է. «*Կառավարական կազմակերպություններում և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում պետական լեզվին՝ ղազախերենին հավասար պաշտոնապես օգտագործել ռուսերենը*»¹¹: Հատկանշական է, որ լեզվի մասին քաղաքացիական դիսկուրսն արդիական է նաև ժամանակակից Ղազախստանում:

⁷ «Ղազախստան 2050» ռազմավարություն, Ղազախստանի նախագահ, ազգի առաջնորդ Ն. Ա. Նազարբաևի ուղերձը Ղազախստանի ժողովրդին, Ղազախստանի Հանրապետության դեսպանություն Հայաստանի Հանրապետությունում, Երևան, 2013, էջ 73-74:

⁸ Özgecan Kesici, “The Dilemma in the Nation-Building Process: The Kazakh or Kazakhstanian Nation?” Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe, Vol 10, No 1, 2011, pp. 31-58.

⁹ William Fierman, “Kazakh Language and Prospects for its role in Kazakh “Groupness”, Abimperio, Vol. 2, 2005, p. 410.

¹⁰ Pauline J. Luong, The Transformation of Central Asia: States and Societies from Soviet Rule to Independence, Cornell University Press, 2004, p. 128.

¹¹ Section I, Article 7, point 2, Constitution of the Republic of Kazakhstan. Available at: <http://www.akorda.kz/en/category/konstituciya> [accessed: 6 March 2013].

«Ղազախստան 2050» ռազմավարությունում նախագահ Նազարբաևը, ընդգծելով պետական լեզվի զարգացման անհրաժեշտությունը, միաժամանակ նշում է ռուսական լեզվի կարևորությունը. «Ոչ որ չի կարող ուրանալ այն փաստը, որ դարերի ընթացքում Ղազախստանի քաղաքացիները ռուսաց լեզվի միջոցով են ձեռք բերել հավելյալ գիտելիքներ, ընդլայնել իրենց հեռանկարներն ու ներքին և արտաքին հաղորդակցությունները»¹²: Այնուամենայնիվ, չնայած երկլեզվության մասին դիսկուրսին, ղազախստանյան կրթական, մեդիայի և օրենքի ոլորտներում առկա են միալեզվության հստակ միտումներ:

Արդի Ղազախստանի լեզվաքաղաքականության հիմնասյուներից մեկը համարվում է այբուբենի կիրիլիցայից լատինականի անցումը: Չնայած այն հանգամանքին, որ լատինական այբուբենի անցման որոշումը պաշտոնապես կայացվել է դեռևս 1996 թ.¹³, այն քաղաքական օրակարգ մտավ միայն 2006 թ. նախագահ Նազարբաևի անմիջական միջնորդությամբ¹⁴: Պետք է ընդունել նաև, որ այբուբենի լատինականացումը համարվում է ղազախական լեզվի արդիականացման գործընթացի միայն մի փոքր հատվածը: Խնդիրը կայանում է նրանում, որ ղազախերենը, օրինակ, ի տարբերություն հայերենի, խորհրդային տարիներին չի կարողացել կայանալ իբրև գիտության լեզու: Այժմյան Ղազախստանի հանրակրթական և համալսարանական դասագրքերի այն հատվածը, որը վերաբերում է բնական գիտություններին, գրված է և դասավանդվում է ռուսերենով: Դպրոցական դասագրքերը՝ առաջնային սոցիալականացման կարևորագույն գործիքները, մեծավ մասամբ գրված լինելով ռուսերեն, խոչընդոտում են ազգային լեզվամտածողության խթանմանը: Ասվածին լավագույն օրինակ կարող է ծառայել ղազախական լեզվի դպրոցական դասագրքերից մեկը, որի շապիկին կարելի է կարդալ հետևյալ վերնագիրը. «*Учимся и учим говорить по казахски*» (սովորում ենք և սովորեցնում ենք խոսել խազախերեն)¹⁵:

Այդուամենայնիվ, եթե դիտարկենք Ղազախստանի լեզվա-

¹² Address by the President of the Republic of Kazakhstan, Leader of the Nation, N. Nazarbayev, “Strategy Kazakhstan 2050”: new political course of the established state, 2012.

¹³ Jacob M. Landau, Barbara Kellner-Heinkele, Politics of Language in the Ex-Soviet Muslim States: Azerbaijan, Uzbekistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkmenistan and Tajikistan, C. Hurst & Co. Publishers, 2001, p. 141.

¹⁴ Leila Tanayeva, “The Politics of the Latin alphabet in Kazakhstan”, The Annual of Language & Politics and Politics of Identity, 2007, p. 79.

¹⁵ Jacob M. Landau, Barbara Kellner-Heinkele, Op. cit., p. 200.

քաղաքականության մեղաֆորային կողմը, ապա կարելի է եզրահանգումներ կատարել ղազախական ընտրախավի էթնիկ ձգտումների վերաբերյալ: Բազմաէթնիկ հասարակությունում ղազախական լեզվին առաջնահերթություն ընձեռելով՝ ղազախական ընտրախավը փորձում է ընդգծել իրենց էթնիկության պաշտոնական և բացառիկ կարգավիճակը: Ըստ էության, Նազարբաևի լեզվական քաղաքականությունը երկրի ներքին քաղաքականության արտացոլումն է: Նազարբաևի ձեռնարկած և ժողովրդագրական, և՛ լեզվական քաղաքականությունները ուղղակիորեն կապված են միմյանց հետ:

Աստանա: Հերիտրիդային նորարարության մոդել

Ղազախստանը, ի տարբերություն նախկին խորհրդային հանրապետությունների, մայրաքաղաքի ճարտարապետությունում ազգային խորհրդանիշերի և արտեֆակտների ներդրման փոխարեն որոշեց տեղափոխել և կառուցել նոր մայրաքաղաք: Մայրաքաղաքի կառուցումը մի կողմից՝ ազգային ինքնությանը քաղաքային կերպ հաղորդելու, մյուս կողմից՝ երկրի ժողովրդագրական մարտահրավերներին պատասխանելու նախաձեռնություն էր:

Համաձայն Ղազախստանի Հանրապետության մայրաքաղաքի մասին 1995 թ. սեպտեմբերի 15-ի նախագահական որոշման՝ պետական հանձնաժողով է կազմվում՝ կազմակերպելու բարձրագույն և կենտրոնական իշխանական մարմինների տեղափոխումը Ակմոլա քաղաք (Աստանա)¹⁶: Արդեն 1998 թ. նախագահական մեկ այլ որոշմամբ Ակմոլան հայտարարվեց Ղազախստանի Հանրապետության մայրաքաղաք և վերանվանվեց Աստանա¹⁷: Չնայած Նազարբաևը իր ինքնակենսագրական աշխատությունում մայրաքաղաքը տեղափոխելու 32 պատճառ է նշում¹⁸, որոշումը անկասկած ուներ էթնիկ ազգաշինական ենթատեքստ: Նպատակը հետևյալն է. մայրաքաղաքը տեղափոխել երկրի ռուսախոս ժողովուրդներով բնակեցված հյուսիս և խթանել ղազախախոս գյուղաբնակ բնակչության ներգաղթը դեպի նոր կառուցվող մայրաքաղաք: Ս. Հանթինգտոնի սահմանմամբ «քաղաքի մշակույթը բաց է, աշխարհիկ և արդի, այնինչ գյուղական մշակույթը փակ է, կրոնական և ավանդական»¹⁹: Այսինքն՝ Աստանա քաղաքը

¹⁶ Norsultan Nazarbaev, The Kazakhstan Way, Stacey International, 2008, p. 303.

¹⁷ Norsultan Nazarbaev, նշվ. աշխ., էջ 310:

¹⁸ Norsultan Nazarbaev, նշվ. աշխ., էջ 299:

¹⁹ Samuel Huntington, Political Order in Changing Societies, London: Yale Univ. Press, 2006, p. 72.

մշակութային տարածություն է ապահովելու տարիներ շարունակ փակ մշակութային տարածքում գտնված ղազախական լեզվի և մշակույթի նորովի դրսևորման համար: Աստանա քաղաքը իրենից ներկայացնում է սոցիալական ուստոպիայի մի միջավայր, որտեղ *անցյալի* ավանդական արքետիպերը և ազգային խորհրդանշանները *ներկայի* արդիական ճարտարապետական լուծումների մեջ դառնում են Ղազախստանի երևակայական *ապագայի* տեսլականը: Նման ճարտարապետական կառույցներից են ղազախստանյան քոչվորական յուրտ հիշեցնող կառույցը՝ «*Խան Շապիր*» ժամանցային կենտրոնը, քաղաքի գլխավոր խորհրդանիշը՝ «*Քայրերեկ աշտարակը*», որը ներկայացնում է թյուրքական առասպելաբանության կենաց ծառը, և նրա վրա գտնվող երջանկության սրբազան թռչնի՝ Սամրուկի հյուսած բույնը, մյուսը Ղազախստանի հանդուրժողականության սիմվոլն է՝ «*Խաղաղության և համերաշխության պալատը*» (բուրգը)²⁰:

Նշենք նաև, որ ժողովրդագրական խնդիր լուծելով՝ կարճ տևողության ժամանակաշրջանում ազգային նոր ինքնություն և քաղաքաբնակ հասարակություն դժվար է ձևավորել, քանի որ այն պետք է անցնի այնպիսի գիտակարգերի միջով, ինչպիսիք են երաժշտությունը, գրականությունը, կինոմատոգրաֆիան, թատրոնը և կրթությունը: Այսպիսով՝ Աստանայի կառուցումը հիմնված է արևմտյան մոդելի վրա, որը, լինելով քաղաքակրթական, նորարարական, ինչպես նաև ուստոպիկ նախաձեռնություն, Ղազախստանին հնարավորություն է տալու գտնվելու աշխարհի հետ հարաբերությունների մեջ:

Պեպական խորհրդանիշերի դերը

Բազմամշակութայնության պայմաններում Ղազախստանը միաժամանակ ընդգծում է ն էթնիկ, ն քաղաքացիական ազգաշինության գործընթացների կարևորությունը: Հարկավ, քաղաքական, տնտեսական և մշակութային յուրաքանչյուր հաջող քաղաքականության համար կարևոր է երկրի ներսում ունենալ կայուն իրավիճակ: Իսկ այդ կայունության համար կարևոր է երկրի տարբեր հասարակական խմբերի միջև ձևավորել կոլեկտիվ ինքնության զգացողություն: Այս երևույթը հատկապես առանձ-

²⁰ Ազգաշինության գործընթացում քաղաքային ճարտարապետական միջավայրի ազդեցության մասին առավել խորքային պատկերացում կազմելու համար տես Narek Mkrtchyan, “Astana: A New Post Soviet Text”, International Journal of Humanities and Social Science, Vol. 4 No., 2014:

նահատուկ է Ղազախստանում, երբ էթնո-ազգայնության և բազմաէթնիկության պայմաններում վարչակարգը փորձում է ձևավորել համադազախստանյան ինքնության զգացողություն: Սույն նպատակին հետամուտ Նազարբաևը ձեռնամուխ եղավ մի շարք համակարգային վերափոխումների, որոնք ուղեկցվեցին կառավարման նոր ինստիտուտների ձևավորումից մինչև պետական խորհրդանիշների՝ հիմնի, դրոշի և գերբի փոփոխությամբ:

Ղազախստանի դրոշի կապույտ գույնը լինելով թյուրքական մշակույթի խորհրդանիշներից մեկը, ազգային ոսկեգույն զարդանախշերի, արևի և տափաստանային ճախրող արծվի խորհրդանիշերի հետ միասին միտում ունեն դազախների շրջանում ձևավորել նոր էթնիկ ինքնագիտակցություն: Նշենք նաև, որ Ղազախստանում դրոշի կապույտ գույնը պաշտոնապես ներկայացվում է իբրև խաղաղության, բարգավաճման և միության խորհրդանիշ²¹ խթանելու համար էթնիկ խմբերի միջև ներդաշնակ համակեցության գաղափարը: Չնայած Ղազախստանի դրոշի գույնի միջոցով *թյուրքական* ինքնության նոր հարացույցի ձևավորումը փոքր-ինչ ուտոպիական է, այնուամենայնիվ նրա խորհրդանշական ուժն իրատեսական է: Եթե դրոշի պարագայում էթնիկությունն ուներ հստակ շեշտադրումներ, ապա պետական մյուս խորհրդանիշը՝ հիմնը, հնարավորություն է տալիս տարբեր էթնիկ խմբերի շրջանում ձևավորել համադազախստանյան ազգային և քաղաքացիական ինքնություն: Անկախության հաստատումից ի վեր Ղազախստանում ընդունվել է երկու պետական հիմներ՝ 1992 թ. և 2006 թ.: Առաջին ընդունված հիմնը առավել նման էր հետգաղութային տեքստի, որտեղ անցյալի դժվարությունների հաղթահարման և «*պայծառ ապագայի*» տեսլականը կարևոր էթնիկ տարբերակիչի (*մարկերի*)՝ մայրենի լեզվի ժառանգության մեջ է²²: Սակայն հաշվի առնելով Ղազախստանի բազմաէթնիկ հասարակության շրջանում պետական խորհրդանիշների նկատմամբ ինքնանույնացման գործընթացների անհրաժեշտությունը՝ 2006 թ. Զ. Նաժիմեդենովի «*Իմ Ղազախստանը*» երգի հիման վրա Նազարբաևը խմբագրեց և ընդունեց նոր հիմնը²³: Լրամշակված տարբերակում արդեն նկատելի են

²¹ Официальный Сайт Президента Республики Казахстан, Государственный Флаг Республики Казахстан, http://www.akorda.kz/en/category/kazakhstan_flag

²² Kazakhstan Discovery, <<Kazakhstan National Anthem, 1992-2006>>, http://www.kazakhstan_discovery.com/kazakhstan-national-anthem.html#_UXKiya1_s9A (հոկտեմբեր, 10, 2013):

²³ Официальный Сайт Президента Республики Казахстан, Государственный Гимн Республики Казахстан http://www.akorda.kz/ru/category/kazakhstan_gimn

քաղաքացիական արտահայտություններ, ինչպես, օրինակ, «*իմ ղազախական ժողովուրդը ամուր*» կամ «*իմ հայրենիք, իմ Ղազախստան*»²⁴: Այս հիմնը միտված է միավորելու բոլոր էթնիկ խմբերին *իրենց հայրենիքի՝ Ղազախստանի հովանու ներքո*:

Ինչպես Էրիկ Հոբսբաումն է նկատում՝ պետական գերբը համարվում է այն առանցքային խորհրդանիշներից մեկը, որը վկայում է պետության անկախությունն ու ինքնիշխանությունը²⁵: Ղազախստանի պետական գերբը, ըստ էության, պետական կարևորագույն գաղափարների արտացոլում է: Գերբն ունի կապույտով և ոսկեգոծ արևի ճառագայթներով պարուրված շրջանի տեսք՝ *շարինակի* (ղազախական ավանդական յուրտի գմբեթ) պատկերով, որի աջ և ձախ կողմերում դիֆազական առասպելաբանության թևավոր ձիերն են²⁶: Կարելի է պնդել, որ գերբի պարագայում հստակորեն ներառված են ղազախական ազգային և ավանդական սիմվոլներ: Հարկավ, սա հոգեբանական բավարարվածության հնարավորություն էր տալու տիտղոսային ազգի ներկայացուցիչներին: Սակայն նշենք նաև, որ գերբում ակնհայտ է ռուսականության առկայությունը. գերբի ստորին հատվածում սլավոնական կիրիլիցա այբուբենով գրված է Ղազախստան բառը²⁷: Ի մի բերելով ղազախական պետական խորհրդանիշների քննարկումը՝ կարելի է գալ այն եզրահանգման, որ առկա է ոչ միայն ազգային, այլև քաղաքացիական խորհրդանիշների ներմուծման միտում, որոնց ազդեցությամբ ռուսը, գերմանացին կամ կորեացին կինքնանույնացվեն Ղազախստան պետության հետ:

Միջէթնիկ հարաբերությունների կառավարումը

Պետք է փաստել, որ քաղաքացիական ազգաշինության գործընթացը չէր սահմանափակվում բացառապես խորհրդան-

²⁴ Государственный Гимн Республики Казахстан.

²⁵ Eric Hobsbawum, *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, 1992, p. 11.

²⁶ Официальный Сайт Президента Республики Казахстан, Государственный Герб Республики Казахстан, http://www.akorda.kz/ru/category/kazakhstan_gerb
Ի հավելումն, նշենք, որ ձիաբուծությունը համարվում էր Կենտրոնական Ասիայի ժողովուրդների հասարակական, տնտեսական և քոչվորական մշակույթի անբաժան մասը, որի արդյունքում ձին վերածվեց իրեն շքեղության, ազնվականության և հզորության խորհրդանիշի:

Stu Alibiy *Mukhamejanov*, *Natural life and the manmade habitat in Central Asia*, In *History Of Civilizations Of Central Asia*, Vol. 4, Part 2, Bosworth, C. E., Asimov, M. S. (Eds.), UNESCO publishing, 2003, p. 286-287.

²⁷ Официальный Сайт Президента Республики Казахстан, Государственный Герб Республики Казахстан, http://www.akorda.kz/ru/category/kazakhstan_gerb

շային տիրույթում: Էթնիկ խմբերի միջև ներհանրութենական համաձայնության ձեռք բերման գործում հստակ ներգործություն ունեն պետական կառույցները, մասնավորապես՝ էթնիկ հարաբերությունների կառավարման մշակութային և քաղաքական կառույցները, հանրային կառավարման կառույցը, բանակը և նախագահի խարիզմատիկ իշխանությունը: Բազմաէթնիկ Ղազախստանի պարագայում ազգաշինության գաղափարը էականորեն տարբերվում է Նորմանի սահմանաց ազգաշինության կատեգորիայից՝ *ազգաշինություն՝ ի հաշիվ էթնիկ փոքրամասնությունների ազգայնացման*²⁸: Ղազախստանի կողմից պետական կառույցների օգտագործումը բնավ նպատակ չունի ապակառուցելու էթնիկ խմբերի էթնոմշակութային և լեզվական պատկանելությունները, այլև ընդհակառակը՝ խրախուսել և վերահսկել նրանց ներկայացուցչությունը տվյալ կառույցներում: Ի տարբերություն նախկին խորհրդային այնպիսի պետությունների՝ ինչպիսիք են Լատվիան և Էստոնիան՝ Ղազախստանը չսահմանափակեց ոչ տիտղոսային էթնիկ փոքրամասնությունների քաղաքացիության իրավունքները և ավելին՝ նրանց համար հիմնեց կառավարության կողմից հովանավորվող նոր ազգային-մշակութային կենտրոններ:

1995 թ. միջէթնիկ հարաբերությունների կարգավորման և էթնիկ խմբերի շահերի արտահայտման նպատակով ստեղծվեց Ղազախստանի *ժողովուրդների* ասամբլեան²⁹: Վերջինս, լինելով նախագահին առընթեր խորհրդակցական կառույց, լիազորված է Մեջլիսում՝ խորհրդարանի ստորին պալատում ներկայացնելու 9-հոգանոց պատգամավորական խումբ, որը զբաղվելու է էթնիկ խմբերի իրավունքների պաշտպանության, մշակույթի և պատմության զարգացման հարցերով³⁰: Վերջիններիս իրականացման ճանապարհին գործուն մասնակցությունն են ցուցաբերում մշակութային, հասարակական և կրթական կառույցները. հատկապես ասամբլեայի հովանու ներքո գործող մոտ 500 ազգային-մշակութային կենտրոնները, որոնք էթնիկ խմբերի հնարավորություններ են ընձեռում հրատարակելու իրենց լրատվական և մշակութային պարբերականները, հեռարձակելու իրենց

²⁸ Wayne Norman, *Negotiating Nationalism: Nation-building, Federalism, and Secession in the Multinational State*, New York: Oxford Univ. Press, 2006, p. 39.

²⁹ Ассамблея Народа Казахстана, Деятельность Ассамблеи Народа Казахстана, <http://www.Assembly.Kz/50/>, (հոկտեմբեր, 2, 2013):

³⁰ Ariel Cohen, “Kazakhstan: The Road to Independence, Energy Policy and the Birth of a Nation”, Singapore: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 2008, p. 24.

լեզուներով ռադիո և հեռուստատեսային հաղորդաշարեր³¹: Շնորհիվ ասամբլեայի՝ Ղազախստանում գործում է 6 ազգային թատրոն (ղազախական, ռուսական, կորեական, ուզբեկական, գերմանական և ույգուրական), ինչպես նաև 100 ազգային և 170 կիրականօրյա դպրոց, որտեղ դասավանդում են 23 այլազգի լեզուներով³²: Անշուշտ, այս քաղաքականության ենթատեքստում կարելի է գտնել նաև ռուսական լեզվական գերիշխանության հակազդման միտումներ: Նազարբանի վարչակարգի քաղաքականության կենտրոնում է տարբեր էթնոսների ներկայացուցիչների շրջանում ղազախստանցու տեսակի ձևավորումը: Համաձայն Նազարբանի 2002 թ. Ղազախստանի ժողովուրդների ասամբլեայի նոր ռազմավարության հրամանագրի՝ ասամբլեան պարտավորվում է իր գործողությունները կենտրոնացնել ղազախական ինքնության, հայրենասիրության, մշակույթի, պատմության, պատմական ժառանգության և ազգային ավանդույթների հետագա զարգացմամբ բազմաէթնիկ հասարակության հոգևոր միասնության շուրջ³³:

Վերջինիս էր միտված նաև 2007 թ. սահմանադրական վերափոխումները, որոնց արդյունքում Ղազախստանի *ժողովուրդների* ասամբլեան վերանվանվեց Ղազախստանի *ժողովրդի* ասամբլեա³⁴: Այսպիսով՝ քաղաքացիական ազգաշինության համապատկերում Ղազախստանը տարբեր էթնիկ խմբերի համար՝ մեդիա, մշակութային, հասարակական և քաղաքական ոլորտներում ներկայանալու հնարավորությունն է ստեղծում:

Ամփոփում

Անկախությունից ի վեր Ղազախստանը թևակոխեց ազգային ինքնագիտակցության զարգացման նոր շրջափուլ: Սա, ըստ էության, ղազախների համար քաղաքակրթական նոր տեսակի և ազգային ինքնության նոր հարացույցի ձևավորման ժամանակաշրջան է, որի շարժիչ ուժը նախագահ Նազարբանի խարիզ-

³¹ *Исмаил Агакишиев*, Казахстан на пути к межнациональной гармонии, Ярослав Бутаков, Дмитрий Верхотуров, Путь к лидерству: социально-экономические и политические реформы в Казахстане, Бослен, 2007, стр. 124.

³² Official Internet-Resource of Almaty City Mayoralty, "Summary of Information on Kazakhstan People Assembly", http://www.almaty.kz/page.php?page_id=1698&lang=2 (մարտ, 22, 2013):

³³ Տե՛ս Ariel Cohen, *նշված աշխ.*, էջ 24:

³⁴ Ustina Markus, DidarKassymova, Zhanat Kundakbayeva, Historical Dictionary of Kazakhstan, Scarecrow Press, 2012, p. 35.

մատիկ իշխանությունն է: Այսպիսով՝ Նազարբաևի վարչակարգի լեզվական, էթնոմշակութային և նորարարական քաղաքականությունները, հիմնված լինելով էթնիկ և քաղաքացիական ազգաշինության սկզբունքների վրա, նպատակ ունեն հաղթահարելու ռուսականության ժառանգության դրսևորումները և ձևավորելու նոր հետխորհրդային ազգային ինքնություն: Այս գործընթացում անհրաժեշտություն է դառնում ազգային լեզվի զարգացումն ու հանրայնացումը: Պետք է ընդունել, որ ռուսերենի արմատները բավականին խորն են, և Նազարբաևի լեզվաքաղաքականությունը միայն կարելի է համարել երկար տևողության «գերիշխանական հակազդման պայքարի» սկիզբը, որը դեռևս պարզ չէ, թե ինչպես կավարտվի: